

Tim Vreugdenhil

Moderne missie

‘Ik heb me voor het eerst verdiept in Edinburgh 1910,’ bekend predikant en gemeentestichter Tim Vreugdenhil. Zoiets was in het niet-vrijzinnige theologische milieu van Vreugdenhil not done. Nu komt hij met de liberale theoloog Troeltsch op de proppen om het belang van zending anno 2010 te verwoorden. Terug naar een helder begrip van kerk-zijn, uiteengezet in tien thesen.

*An dem Missionsproblem gehen alle Probleme des heutigen Christentums
in einer besonders lehrreichen Richtung auf.*
Ernst Troeltsch

Precies honderd jaar na ‘Edinburgh’ is er alle reden om te debatteren over missionaire vragen. Dit artikel schrijf ik vanuit de stelling dat de wereldwijde missionaire activiteit theologen te vaak afleidt om het over de problemen van het christelijk geloof op het ‘thuisfront’ te hebben. Ik denk bij dat thuisfront aan Nederland. Ik bouw mijn betoog in drie rondes op. Eerst beschrijf ik hoe ik zelf geconfronteerd word met missionaire vragen. Ik meen dat de grotere context voor dergelijke vragen bestaat in de verhouding tussen christendom en moderne cultuur. Daarom laat ik in een tweede deel Ernst Troeltsch aan het woord, als hij – enkele jaren voor ‘Edinburgh’ – reflecteert op missie in de moderne tijd. Zijn gedachten zijn in veel opzichten onverminderd actueel en helpen om vandaag positie te kiezen. Dat doe ik ten slotte dan ook. In sympathetisch en kritisch gesprek met Troeltsch en naar goed Duits academisch gebruik formuleer ik tien thesen. Die betreffen het hedendaagse Nederlandse ‘Missionsproblem’ en willen uitdagen tot verder debat.

Missie als kernprobleem

Een kleine confessie ter inleiding. In de voorbereiding op dit artikel heb ik me voor het eerst van mijn leven verdiept in ‘Edinburgh 1910’. De combinatie van

plaats en jaartal was ik natuurlijk wel eens tegengekomen, net als 'Amsterdam 1948' of 'New Delhi 1961'. Steden waar ooit werd geconfereerd en kerkgeschiedenis geschreven. Maar wat gebeurde er honderd jaar geleden nu precies in Edinburgh? Wie nam initiatief voor deze eerste Wereldzendingconferentie – bepaald een pretentieuze naam! Hoeveel mensen waren er bij elkaar? Wat was het doel en wat de uitkomst? Ik had me er nooit in verdiept, zelfs niet een beetje.¹ Dat zal voor een deel met mijn biografie te maken hebben. Ik ben opgegroeid en voor een groot deel theologisch opgeleid binnen de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt). Wereldzendingconferenties kwamen daar amper ter sprake. En als het er al over ging, viel binnen de kortste keren de term 'vrijzinnigheid'. Daar deden 'wij' uit principiële argumenten niet aan mee.

Nu moet ik daar meteen aan toevoegen dat er aan de Broederweg in Kampen tenminste nog over zending gesproken werd. Uit mijn studiesemesters aan de Humboldt-Universität in Berlijn herinner ik me geen enkele verwijzing naar missionaire thema's en vragen. Referenties aan kerk, theologie en cultuur buiten Duitsland waren daar in ieder geval een zeldzaamheid. Terwijl er diep werd nagedacht en hevig gediscussieerd over de relatie tussen christendom en cultuur in brede zin, was zending in het Duitse academische klimaat geen thema. Niet dat ik daar in die tijd op zat te wachten. Maar op deze manier is me gelukt gedurende zeven jaar theologiestudie aan serieuze missionaire vragen te ontkomen. De Barthiaanse theologie en spiritualiteit waar ik me in die jaren sterk toe voelde aangetrokken, lieten daar ook alle ruimte voor. Ik zou er op deze plek niet mee beginnen, als ik zou geloven dat ik hierin een uitzondering ben.

In 2001 werd ik bevestigd als predikant van een kleine kerkgemeenschap in Amstelveen. Op dat moment had ik geen missionaire visie of agenda. Van de ontwikkelingen die er aan hebben bijgedragen dat dit in de afgelopen jaren is veranderd, wil ik er twee noemen. De eerste ontwikkeling startte met een oriëntatie van diverse gereformeerde kerken uit Groot-Amsterdam naar mogelijkheden voor gemeentestichting. Tijdens die oriëntatie ontstond er contact met *Redeemer Presbyterian Church* uit New York, ook bekend als 'de kerk van Tim Keller'². In 2003 was ik een week in New York en ontdekte hoe deze grote kerk in Manhattan bestaat als zakelijk geleide organisatie en werkt vanuit een diep geworteld geloof dat het evangelie verkondigd kan en moet worden aan hedendaagse New Yorkers. Daarnaast viel me de grote aandacht voor diaconaat op. 'Redeemer' behoort tot een vrij conservatieve denominatie, de *Presbyterian Church of America (PCA)*³. Dit kerkverband heeft een duidelijke agenda om nieuwe kerken te planten. Sinds 2003 bezocht ik diverse internationale conferenties in Noord-Amerika en Europa, steeds georganiseerd door het centrum voor kerkplanting van Redeemer. Wat ik weet van missionaire ontwikkelingen wereldwijd stamt vooral uit de persoonlijke contacten binnen dit netwerk en ik verheug me op onze eerstvolgende ontmoeting, komend najaar in Boedapest.

Een tweede ontwikkeling: in 2003 richtten acht kerken van gereformeerde signatuur uit vier verschillende denominaties (PKN, CGK, NGK en GKV) het partnerschap *Amsterdam in beweging voor Jezus Christus* op. Deze naam moet niet worden misverstaan: zij is als verlangen geformuleerd, in het nadrukkelijke besef dat de kerken uit dit partnerschap slechts een klein deel van de kerk van Groot-Amsterdam uitmaken. Van de acht gemeenten hebben er twee een doorstart meegemaakt. Daarnaast zijn er sinds 2003 zeven initiatieven

aan missionaire vragen was te ontkomen

kerken partners in Amsterdam

voor gemeentestichting gestart en er leeft de (niet ongegronde) hoop dat dit de komende vijf jaar nog op tien andere plekken in de stad gebeuren zal. We zijn gelukkig niet de enigen die zich daar sterk voor maken. De Protestantse Kerk Amsterdam ontwikkelt in toenemende mate een missionaire agenda voor bestaande gemeenten en is daarnaast projecten gestart op onder andere IJburg en op de Zuidas.

Waarom vertel ik dit op deze plaats? Om aan te geven dat ik blij ben dát er honderd jaar geleden in Edinburgh is overlegd. Missionaire thema's vormen een natuurlijk startpunt voor allerlei onderliggende theologische en bijkomende praktische vraagstukken. Ik ben ook nieuwsgierig geworden naar 'Edinburgh 2010' en neem me voor te gaan volgen wat hier besproken zal gaan worden. Ik geloof dat missionaire vragen dienen te worden doordacht in gezelschappen van mensen uit alle werelddelen. Waar Europa leeft op een breukvlak naar een postchristendom-cultuur, scherpt het de focus voor wat dit precies betekent door met mensen uit Noord- en Zuid-Amerika, Afrika of Azië te praten. Het *Missionsproblem* wordt wereldwijd gevoeld, maar heel divers beleefd en beantwoord, al was het alleen maar vanwege de verbijsterende verschillen tussen krimp en groei.⁴ Wereldzendingconferenties maar ook allerlei vormen van kerkverbandelijke en oecumenische ontmoeting zijn nodig om mensen met elkaar in contact te brengen.

Missionsproblem
divers beleefd

Het kan ondertussen echter ook comfortabel zijn om ons vanuit Nederland te verheugen over globale christelijke ontwikkelingen, af en toe een interessante internationale conferentie bij te wonen en de situatie in ons eigen land te betreuren of zelfs buiten beschouwing te laten. Ik ontkom zelf ook niet altijd aan dat gevaar. Ik verheug me als ik in New York tussen duizenden hoogopgeleide jonge mensen zit, die ademloos naar een preek van Tim Keller luisteren. Daar kan en mag het echter niet bij blijven. Waarom kan wat in New York gebeurt niet ook in (bijvoorbeeld) Amsterdam? Natuurlijk, er zijn cultuurverschillen en de plaats van kerk en religie is in de VS een totaal andere dan te onzent. Daaronder schuilt echter een ander probleem, een volgens mij heel pijnlijk punt. Bij alle missionaire en theologische activiteit die er in Nederland (nog) plaatsvindt, geloof ik dat de verbinding tussen christelijk geloof en hedendaagse cultuur nauwelijks meer op overtuigende en inspirerende wijze wordt gelegd. We hebben in Nederland een enorm *Missionsproblem*. Het zou kerk en theologie goed doen alle andere vragen en thema's vanuit dit probleem te doordenken.

probleem in
Nederland
groot

Ernst Troeltsch: missie in de moderne wereld

De term *Missionsproblem* neem ik over van Ernst Troeltsch⁵. Troeltsch maakte vanaf ongeveer 1890 tot aan zijn dood in 1923 naam met talloze artikelen en recensies in verschillende organen. De artikelen bestrijken een breed veld aan thema's. In 1906 schreef Troeltsch voor het tijdschrift *Die christliche Welt*⁶ een artikel over 'Die Mission in der modernen Welt'.⁷ Hij is op dat moment hoogleraar in Heidelberg. Het artikel is – zoals vaker bij Troeltsch – een uiteenzetting die de grondvorm vertoont van Schleiermachers *Reden über die Religion* uit 1799.⁸ Als Troeltsch het ditmaal 'über die Mission' wil hebben, richt ook hij zich nadrukkelijk tot de 'Gebildeten unter ihren Verächtern'. Hij voert een vurig pleidooi om juist deze 'verachters' meer bij missionaire vragen te betrekken. Tegelijk bewaart hij afstand tot het confessioneel-conservatieve kamp. Dat de

liberale vleugel van kerk en theologie zo weinig bij zendingsvraagstukken is betrokken, vormt voor hem het eigenlijke *Missionsproblem*. Aan de hand van dit artikel is het mogelijk om een beeld te krijgen van hoe er 'vlak voor Edinburgh' in Duitse liberale kringen over zending werd gedacht.⁹

Troeltsch opent met de stelling dat iedere geestelijke macht een zekere drang heeft om zich uit te breiden. Dat geldt ook voor het christendom. De drang tot intensivering vindt allereerst op het thuisfront plaats. De zogenaamde *innere Mission* gaat over hoe de christelijke kerken de strijd aanbinden met het moderne heidendom en met de maatschappelijke noden in met name de grote steden. Daarnaast is er de eigenlijke zending in de buitenchristelijke wereld (779). Er is geen enkele reden om over dat laatste geringschattend te doen. Het christendom is ontstaan vanuit de gedachte dat de wereld gered moet worden en de vroegste kerkgeschiedenis is per definitie zendingsgeschiedenis. Natuurlijk is er in de moderne tijd sprake van hele nieuwe verhoudingen. Troeltsch heeft er zijn levenswerk van gemaakt om te onderzoeken welke die nieuwe verhoudingen zijn. Maar ook in die nieuwe situatie is de wijze waarop het christendom haar missie ziet en uitvoert, beslissend voor haar levensvatbaarheid en toekomstgerichtheid (780).

Wanneer Troeltsch vervolgens het speelveld overziet, merkt hij op dat alleen nog de rooms-katholieke kerk missie bedrijft in haar eigenlijke betekenis. Voor de protestantse staatskerken vallen 'zendingsveld' en 'kolonie' meestal zo zeer samen dat er feitelijk sprake is van ambtelijke dienst in den vreemde. Zending is hier een taak van vrije verenigingen die door kerkelijke instanties worden ondersteund. Alleen bij de denominaties die geen staatskerk zijn en bij de vrije groepen is het zendingswerk voluit kerkelijk. Maar ook in deze kerktypen overheerst het model van de vrije vereniging. Hoe je over protestantse zending denkt, wordt sterk bepaald door hoe je tegen de werkwijze van dergelijke verenigingen aankijkt. Die zijn over het algemeen nogal orthodox en gelden vaak als 'bolwerken van christelijk conservatisme'. Liberale christenen hebben het op dit punt veel moeilijker. Zij zijn er zo druk mee om zich te verhouden tot het geloof dat het zendingsvraagstuk naar de achtergrond verschuift. Zending vormt in deze kring aanleiding tot vraagtekens of zelfs regelrechte bedenkingen (781). Is er wat mis mee om zending over te laten aan het orthodoxe kamp? Jazeker, aldus Troeltsch. Hij acht het een zwakte van de liberalen ('onze kringen' noemt hij ze) als die daar onverschillig onder zouden blijven. Het theologische denkwerk op het thuisfront, hoe nodig en intensief ook, mag de missionaire vragen niet laten voor wat ze zijn. Vroeg of laat zullen zich in de missiegebieden dezelfde vraagstellingen voordoen als in het oude land. Dan is er ook voor liberale theologen werk aan de winkel. Het missionaire vraagstuk kan derhalve bepaald niet aan de orthodoxe zendingsgenootschappen worden gelaten (782).

Nu moeten ontwikkelde mensen vaak niets van zending hebben, zelfs al zijn ze in religieuze vragen geïnteresseerd. In Duitsland geldt dat volgens Troeltsch nog sterker dan elders. Dat is vreemd als je kijkt naar de wereldwijde omvang en impact van zending. Het succes daarvan betreft niet alleen de aantallen bekeerlingen. Het gaat veel meer nog om de (onmeetbare) verbreiding over heel de wereld van Europees-christelijke beschavingsideeën. Engeland en Amerika nemen hierin het voortouw. Hier heeft men een enorm geloof in zending en dat vertaalt zich in grote missionaire activiteit. Troeltsch dringt er bij

begint met
innere Mission

liberale
christenen
weinig
missionair

zijn Duitse lezers op aan om dit heel serieus te nemen. Blijkbaar werd er nogal meewarig over gedaan. De aard van het religieuze leven is, aldus Troeltsch, in de Angelsaksische wereld niet alleen anders, maar ook levendiger en vruchtbaarder. En juist de Angelsaksische geest verbreidt zich over de niet-christelijke wereld (783). Het spijt hem zeer dat Duitsland daarin niet meer participeert, niet zozeer om politieke redenen maar omdat een aandeel leveren aan het ontstaan van nieuw geestelijk leven een doel op zichzelf is. Troeltsch geeft een aantal redenen van historische, psychologische en sociologische aard die verklaren waarom juist Duitsers zo weinig animo voor zending hebben.¹⁰ De conclusie dat de problemen op het thuisfront te groot zijn om nog werkelijk aan missionaire activiteit toe te komen, lijkt voor de hand te liggen.

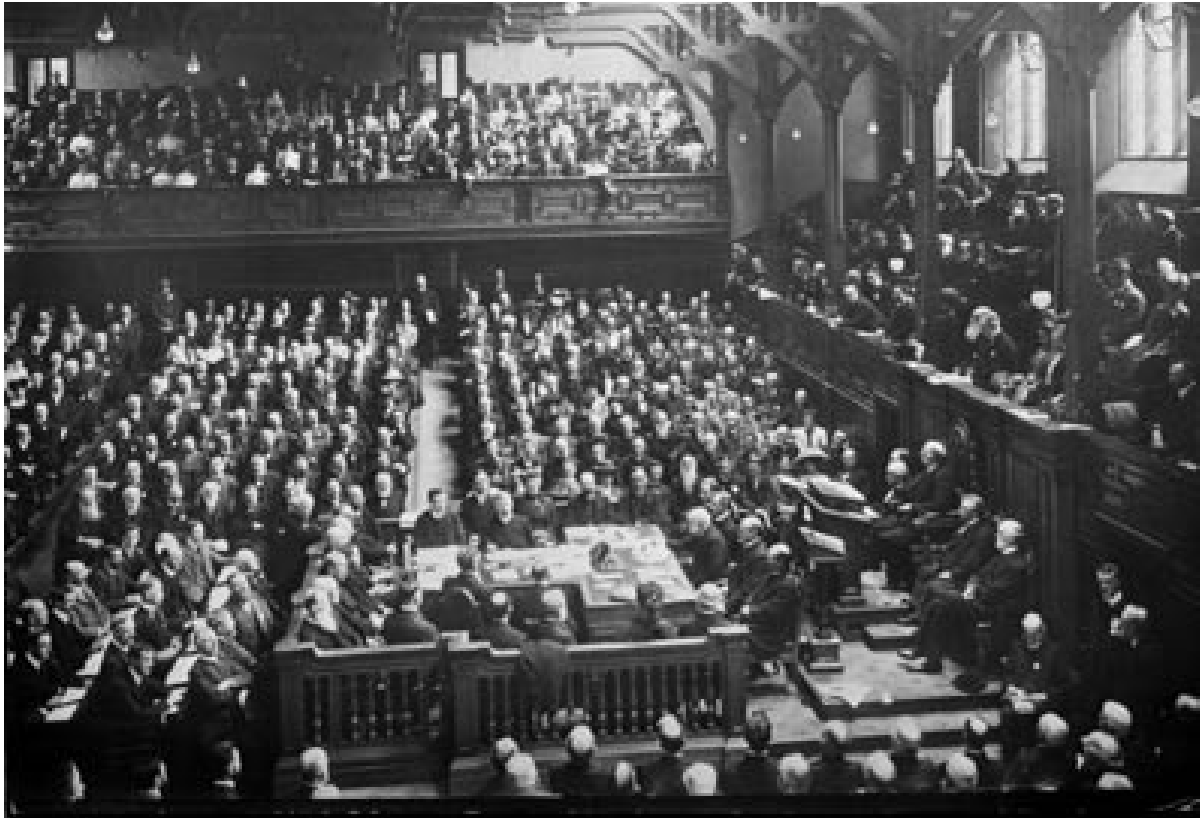
tegenover
missionaire
indolentie de
Missionspflicht

Toch komt Troeltsch tot een andere opvatting, die zich in een opvallend woord laat samenvatten: *Missionspflicht* (790). Hij voert drie redenen aan om ook onder moderne condities missionair actief te zijn. De eerste is dat een belijder van een omvattende ethische en religieuze wereldbeschouwing, die sinds haar oorsprong een drang tot getuigenis van de waarheid en redding van zielen heeft, de moed tot uitbreiding en verkondiging dient te hebben. Het is zelfs een plicht tegenover God om anderen met Hem bekend te maken. Moderne tolerantie en gewetensvrijheid doen daar niets aan af: het ongebreidelde relativisme is een ontaarding van het moderne idee van tolerantie (791). Ten tweede: deze uitbreiding is noodzakelijk voor de verdere ontwikkeling van het christelijk geloof zelf. Wat niet meer groeit, sterft af. Het Europese christendom is verward in roestige vormen. Missie dwingt het christelijk geloof zich weer op haar wezen te bezinnen, haar eigen volle kracht te ontvouwen en haar samenhang met de andere onderdelen van een cultuur opnieuw te definiëren (792).

Een derde reden is voor Troeltsch gelegen in het idee van een *Menschheitsgemeinschaft*, dat volgens hem een typisch christelijk idee is. Voorwaarde voor zo'n gemeenschap is een gezamenlijke religie. Voor Troeltsch is het duidelijk dat het christendom een belangrijke bijdrage aan deze 'religieuze ideeëngemeenschap' moet leveren (793). Daarnaast spreekt hij met waardering over andere wereldgodsdiensten die eveneens bij moeten dragen. Over hoe deze religieuze dialoog gevoerd zou moeten worden, laat hij zich op deze plaats niet uit. Zijn punt is anders: wil het überhaupt zo ver komen, dan is er zending nodig (794). Dat zendelingen meestal een traditionele vorm van christendom als basis leggen, vindt Troeltsch geen probleem. Intellectuele aanscherping vindt daarna vanzelf en van binnen uit wel plaats (795). De zin van moderne missie is daarmee wel een heel andere geworden dan de vroegchristelijke zending of de middeleeuwse missiedrang (796). Hedendaagse missie is het verspreiden van de religieuze ideeën van Europa en Amerika over de rest van de wereld, waarbij het van belang is om goed te analyseren en zo mogelijk te waarderen van wat er al is (798).

islam
missionair
actiever dan
christendom

Aparte aandacht verdient nog wat Troeltsch in dit verband schrijft over de islam. Hij ziet deze religie als missionair actiever dan het christendom. De ideeën van de islam passen vaak beter bij primitieve beschavingen en bovendien kweekt de islam een grote vijandschap tegen Europeanen. De christelijke missie moet hier bovendien zien te komen (799). Troeltsch acht een vorm van zending die zich op de islamitische wereld zelf richt kansloos. Eerst zal hier met wapens en kolonisatie een beslissing moeten vallen. Zo'n confrontatie

lijkt onontkoombaar, tenzij de islam in haar culturele centra een soortgelijke ontwikkeling meemaakt als het christelijke Europa. Dan zou er een wetenschappelijke en filosofische uitwisseling plaats kunnen vinden vanuit een soortgelijke theïstische basis van beide religies (801).

*De World
Missionary
Conference van
Edinburgh 1910.*

Honderd jaar later - tien thesen

1. *Het hedendaagse Nederlandse 'Missionsproblem' is groter dan het Duitse van een eeuw geleden.*

Troeltsch heeft gelijk met zijn stelling dat iedere geestelijke macht een drang kent tot uitbreiding en dat dit zeker geldt voor het christelijk geloof, alleen al op historische gronden. Dat deze zendingsdrang in Nederland slechts weinig wordt gevoeld, zegt veel over de niet-vitale gestalten van christendom die vandaag overheersen, zowel in orthodoxe als in liberale vormen. Kerk en theologie zijn hier te lande in een precare situatie terechtgekomen. Nog altijd dringt het nauwelijks door dat het *Missionsproblem* meer is dan een hobby voor missiologen of een taak voor het evangelicale smaldeel van de kerk. Het zou topprioriteit moeten zijn voor heel de kerk en alle theologie. De soms schrille kleuren waarmee Troeltsch de situatie in Duitsland aan het begin van de twintigste eeuw tekent, zijn een eeuw later in bijna alle opzichten van toepassing op Nederland, al hoort er natuurlijk een ander historisch en sociologisch kader bij.

Het is de verdienste van Troeltsch dat hij als gevierd academicus de noodklok durft te luiden over de algehele situatie van inwendige en externe zending. Weinig collega's uit allerlei disciplines liepen voor dit thema warm, integendeel: ze behoorden zelf in meerderheid tot de 'verachters'. Is het met de huidige generatie Nederlandse theologen anders gesteld? Theologen voeren vaak kerkelijke achterhoedegevechten, concentreren zich op dingen waar bijna niemand belangstelling voor heeft of richten zich vrijmoedig tot 'de cultuur' – met

zending top-
prioriteit voor
heel de kerk

voorbijgaan aan het feit dat kerk en christendom in die cultuur nauwelijks of geen plek meer hebben. Dat religieuze krachten altijd belangrijk zullen blijven, is vandaag de dag duidelijk zichtbaar. Religie is in de afgelopen eeuw weggevoerd en teruggekeerd. Of het christelijk geloof vandaag kan bijdragen aan een 'herbeleving' van diezelfde religieuze krachten, is een veel groter vraagteken dan honderd jaar geleden. Er is eigenlijk nog niets zichtbaar dat daarvan een hoopvol teken vormt.

2. *Inwendige en uitwendige zending vormen twee kanten van dezelfde medaille.*

Troeltsch suggereert het soms, maar legt het verband niet met zoveel woorden. Ik doe het in ieder geval wel: 'missie naar binnen' (*innere Mission*) en 'missie naar buiten' (zending) hebben alles met elkaar te maken. Vormen van christelijk geloof en christelijke gemeenschap die in zichzelf krachtig zijn, hebben als vanzelf ook betekenis voor anderen. En juist wie veel 'buiten' bezig is, wordt gedwongen tot het stellen van wezenlijke vragen aan de binnenkant. Beide zijden hebben elkaar nodig en versterken elkaar. De traditie van de opwekkingsbeweging vormt daarvan een schoolvoorbeeld: bezieling en vernieuwing van de gelovigen trekt de aandacht van (soms grote aantallen) belangstellenden. Veel discussies over 'missionair kerk-zijn' dragen alle kenmerken van marketing: het is onduidelijk of en hoe het over God zou moeten gaan. Terecht vraagt Henk de Roest er in zijn nieuwe boek aandacht voor dat er in de kerk weer meer aandacht komt voor het spreken over de ziel en over de relatie tussen de ziel en God.¹¹ Concentratie daarop zal heilzame gevolgen hebben, naar binnen en naar buiten toe.

teveel
marketing

3. *Het christendom moet haar missiedrang toetsen aan het evangelie.*

Dat intensivering ook schaduwkanten heeft, is indringend onder woorden gebracht door Charles Taylor in zijn *A secular age*.¹² Taylor voert enkele keren het voorbeeld van de jaarlijkse biecht- en communieplicht op, die in 1215 op het Vierde Lateraans Concilie werd vastgesteld. De drang tot hervorming heeft het ontstaan van de seculiere tijd eerder bevorderd dan afgeremd. Intensivering is niet waardevol in zichzelf. Bij Troeltsch speelt er heel duidelijk een aspect mee van 'wereldverovering', al is hij oprecht in zijn verlangen dat dit tot heil van de wereld zal zijn. Toen mensen met minder oprechte verlangens tot meer militante veroveringsdrang kwamen, ontbrak aan deze vorm van theologie het vermogen om kritisch te toetsen. Iedere nieuwtestamentische poging tot intensivering is een gevolg van de verkondiging van het evangelie. Naarmate het meer tot ons doordringt wie God in Jezus voor ons wil zijn, komt er een heilzaam verlangen naar intensiteit los. Intens verlangen naar God maar net zo goed naar mensen. Concilies en (wereldzendings)conferenties doen er goed aan geen andere intensivering na te streven dan de liefde tot God en de naaste. Daarin ligt het grote verschil tussen 'zielen redden' en mensen winnen.

wereld-
verovering
niet Bijbels
getoetst

4. *Missionair zijn is evengoed een opdracht aan de orthodoxie als aan het liberalisme.*

Met vreugde zie ik dat in zowel orthodoxe als liberale protestantse kringen in Groot-Amsterdam vandaag de dag duidelijker over 'missie' wordt gesproken dan lange tijd het geval was. Voor orthodoxe kerken geldt: kritischer zouden de missionair bevlogenen moeten zijn. Niet alles wat missie heet, is goed. Orthodoxie en liberalisme kunnen elkaar vinden in het verlangen dat ze beide

delen: dat de christelijke boodschap buitenstaanders inspireert. In een tijd waarin instituten allerwegen onder druk staan, moet veel ruimte worden gegeven aan wat Troeltsch de 'vrije vereniging' noemt. Die is honderd jaar later nog een stuk vrijer dan hij zich waarschijnlijk kon voorstellen. Huisgemeenten en allerlei vormen van *emerging church*, virtueel of reëel, vormen een welkome aanvulling op de missionaire opdracht van kerken en zou bovendien kunnen helpen om patstellingen tussen orthodoxen en liberalen te doorbreken.

5. *Het moet in onze tijd weer duidelijk worden gezegd dat Europees-christelijke beschavingsidealen allang in bloed gesmoord zijn.*

Verheffing als christelijk cultuurideaal kon eigenlijk al nooit en het heeft zeker na de eerste Wereldoorlog afgedaan. Dat is het gelijk van Barth en de zijnen, deels in een directe confrontatie met het type theologie dat Troeltsch voorstond. Het risico van navolgers van Schleiermacher (vaak zeer oprecht en vroom) is dat zij uiteindelijk meer interesse hebben in hun eigen verheffing en die van anderen dan in de manier waarop God dat wil doen. Terecht wees Barth op het risico dat het Schleiermacheriaanse type theologie bij 'God' nog steeds over de mens spreekt, zij het op een verhoogde toon. Het evangelie leert dat machtigen van de troon zullen worden gestort, ook beschavingen die zichzelf machtig wanen. Het zegt ook dat wie zichzelf vernedert, verhoogd zal worden.

cultuurideaal
te hoog-
dravend

Wie de term 'joods-christelijke traditie' in de mond neemt en daarbij aan *beschaving* denkt – en dat doen vandaag de dag vertegenwoordigers van vele richtingen – doet net alsof de laatste twee wereldoorlogen niet hebben plaatsgevonden. Troeltsch had ernstig ongelijk toen hij 'Europees' en 'christelijk' zo gemakkelijk naast elkaar zette. Maar laten wij naar onszelf kijken. Ook Nederlandse christenen hebben vaak maar weinig door hoe uitermate kritisch het christelijke denken staat tegenover wat we vandaag als 'Europees' of 'Westers' beschouwen. Christendom past nooit bijzonder goed bij een tijdperk of werelddeel. De kracht van het evangelie is juist dat het op alle tijden en plaatsen zowel aansluit bij als ook zeer kritisch inspeelt op wat er gedacht en hoe er geleefd wordt.

'christelijk'
niet passend

6. *Het is onbegrijpelijk dat honderd jaar na Troeltsch de plaats van de ecclesiologie nog net zo onduidelijk is als toen.*

Troeltsch richt zich met zijn beschouwingen tot individuele protestanten van liberale huize. Cultuurprotestanten zoals hij hadden meestal problemen met de institutionele kerk. Liberale theologen doen vandaag vaak net zo. In plaats van met inspirerende voorstellen tot hervorming te komen, denken en werken ze te vaak 'om' de bestaande kerk heen. Orthodoxe theologen maken omgekeerd de fout om zich in algemene termen tot 'de kerk' of 'de kerken' te wenden. Het is verbijsterend hoezeer liberale en orthodoxe theologen elkaar benaderen in scepsis en klaagzangen over 'de kerk'. Voor de toekomst van het christendom in Nederland is het fundamenteel dat we terugkeren naar een helder begrip van kerk, geschoeid op nieuwtestamentische leest. Ik denk (vooral) aan plaatselijke kerken die het christelijk geloof op drie manieren belichamen: als getuigenis, gemeenschap en gedrag. Hieronder werk ik dat kort uit.

7. *Een missionaire kerk heeft aandacht voor getuigenis.*

Hier ligt nadrukkelijk een epistemologisch primaat: het christelijke verhaal gaat

primaat van de boodschap altijd en overal aan de christelijke gemeenschap en de christelijke moraal vooraf. Niet dat die laatste twee minder belangrijk zijn. Ze vormen de noodzakelijke uitwerking, de concrete gestalten van het verhaal. Maar de kracht en de kleur van die gestalten wordt bepaald door de wijze waarop het verhaal wordt verteld. Veelstemmigheid mag daarbij niet worden uitgespeeld tegen eenduidigheid. De Bijbelse boodschap is behalve van een rijke verscheidenheid ook een consistent betoog over God en de wereld, over leven en dood, over verleden en toekomst, en dit alles dient in haar samenhang te worden gezien en verkondigd. De gebrekkige missionaire kracht van het Nederlandse christendom heeft als diepste oorzaak dat christenen zelf weinig idee meer hebben van wat ze geloven. Geloofwaardige verkondiging en apologetiek die in rapport is met onze tijd en cultuur is van levensbelang. Dit kan zowel in orthodoxe als ook in liberale gestalten of in een creatieve synthese van beide. Maar missionaire activiteit die haar basis zoekt in iets anders dan in een duidelijk 'verhaal' is tot mislukken gedoemd. Zoals ook een losgezongen christelijke moraal (bv. het helpen van de armen) zal uithollen of opgaan in een algemeen beschavingsideaal.

8. *Een missionaire kerk heeft aandacht voor gemeenschap.*

De uitwerking van het getuigenis zal altijd de vorming van een nieuwe christelijke gemeenschap zijn, in welke vorm dan ook. Het lichaam van Christus is de wijze waarop God in deze wereld present wil zijn. Binnen dit lichaam gaat het om een holistische benadering: aandacht voor de mens in zijn fysieke, psychische, sociaal-economische, culturele en spirituele bestaan. Missionaire gemeenschapsvorming gaat in een plurale context zoals onze samenleving het beste door nadrukkelijk een '*community of Christian character*' (Hauerwas) te willen zijn. Zo'n gemeenschap is duidelijk maar niet exclusief, aantrekkelijk maar niet absoluut.

9. *Een missionaire kerk heeft aandacht voor gedrag.*

niet bij woorden alleen Het is zonneklaar dat het christendom geen wereldgodsdienst is geworden door haar interessante woorden of door gemeenschapsvorming op zichzelf. Het kwam vooral door de daden van mensen die een ander leven gingen leiden op basis van het geloof dat Jezus uit de dood is opgestaan. Het heeft in de oudheid verbijstering gewekt dat mensen even liefdevol betrokken konden zijn op mensen buiten als binnen hun eigen groep. Na tweeduizend jaar christendom klinken veel nieuwtestamentische oproepen om 'te schijnen als lichtende sterren in een donkere wereld' ongeloofwaardig. Een duidelijke getuigenis en een krachtige gemeenschap zijn de noodzakelijke voorwaarden om gedrag dat 'ondenkbaar' is, zichtbaar te maken.

10. *Missionaire activiteit leeft van een groots visioen: de eenheid van het menselijk geslacht.*

Het wezenlijke kenmerk van christendom is dat het mensen met elkaar in verbinding brengt. De droom van Troeltsch (met Lessing, Kant en vele anderen) van een *Menschheitsgemeinschaft* is in de kern Bijbels-visionair, maar dient wel te worden aangevuld met het realisme van Jezus. Of de barmhartige Samaritaan een utopisch ideaal koesterde, weet ik niet. Wel deed hij ten opzichte van één medemens wat er gedaan moest worden. Een christelijke gemeenschap geeft ruimte aan ideaal en werkelijkheid. Zij bidt met de dichter van psalm 87 om een

wereld waarin alle volken naar Jeruzalem zullen komen en zij verwacht met de visionair van Openbaring dat dit hemelse Jeruzalem bezig is te komen. Tegelijk spant zij zich in om 'één van deze kleinen' niet over het hoofd te zien.

Drs. Tim Vreugdenhil studeerde theologie aan de Theologische Universiteit Kampen (Broederweg), de Universiteit Leiden en de Humboldt-Universität Berlin. Hij is als predikant werkzaam voor de Stadshartkerk (GKV) in Amstelveen en de Amstelgemeente (CGK) in Amsterdam. E-mail: timvreugdenhil@yahoo.com.

Noten

1. Op www.edinburgh2010.org/resources/1910-documents.html zijn de negendelige handelingen van de conferentie in te zien.
2. Een objectieve introductie op het werk van Keller in New York is een artikel uit de *New York Times*, 'Preaching the Word and Quoting the Voice', te vinden op www.nytimes.com/2006/02/26/nyregion/26evangelist.html.
3. Zie voor de PCA de website www.pcanet.org en voor Redeemer Presbyterian Church www.redeemer.com.
4. Een voorbeeld: binnen het netwerk van Redeemer neem ik geregeld met verbazing kennis van de groeicijfers van (alleen nog maar) de Presbyteriaanse kerken in Brazilië.
5. Ernst Troeltsch stond lange tijd bekend als belangrijkste representant van het Duitse cultuurprotestantisme. Wereldwijd is er sinds twee decennia sprake van een 'Troeltsch-revival'. Twee in het oog springende aanwijzingen zijn a) de vele theologische faculteiten in met name Duitsland en de Verenigde Staten waar Troeltsch een plaats in het curriculum heeft en b) de uitgave van een 'Ernst Troeltsch - Kritische Gesamtausgabe' sinds de jaren negentig van de 20ste eeuw bij Walter de Gruyter in Berlijn.
6. *Die christliche Welt* had als ondertitel 'protestantische Halbmonatsschrift'. Het werd geredigeerd door de theoloog Martin Rade en verscheen tussen 1889 en 1941.
7. Het artikel is later (bewerkt) opgenomen in Ernst Troeltsch, *Gesammelte Schriften*, Tübingen 1913, pp. 779-804. Ik baseer me op deze versie. Het artikel van 1906 leidde tot heftige tegenspraak van de missioloog Gustav Warneck, waarna Troeltsch een reactie gaf in het *Zeitschrift für Missionskunde und Religionswissenschaft* (1907). De kern van dat antwoord heeft Troeltsch verwerkt in de finale vorm van zijn opstel. Zie voor de controverse tussen Troeltsch en Warneck: Heinrich Balz, 'Gewähren lassen, Eingreifen, Anknüpfen. Ernst Troeltsch und Gustav Warneck in der Auseinandersetzung über Religionen und Mission 1906-1908', *BThZ* 13 (1996) pp. 159-183; Ulrich Berner, 'Religionsgeschichte und Mission. Zur Kontroverse zwischen Ernst Troeltsch und Gustav Warneck', in: Volker Drehsen/Walter Sparr (Hg.), *Vom Weltbildwandel zur Weltanschauungsanalyse. Krisenwahrnehmung und Krisenbewältigung um 1900*, Akademie-Verlag, Berlin, pp. 103-116.
8. Vgl. Friedrich Schleiermacher, *Über die Religion. Reden an die Gebildeten unter ihren Verächtern*, Unger: Berlin, 1e ed. 1799.
9. Ik volg in de komende alinea's het betoog van Troeltsch en geef in de lopende tekst tussen haken de paginanummers weer (zie verder noot 7).
10. Achtereenvolgens gaat hij in op (1) botsende belangen tussen missie enerzijds en politiek, handelsbelangen en koloniale verhoudingen anderzijds, (2) de Lutheraanse ecclesiologie ('So konnte das Luthertum an Mission überhaupt nicht denken. Die Kirchen missionierten nicht, weil sie außerhalb der Landeskirche und des Bereiches des Landesfürsten nichts zu suchen hatten, und die privaten Einzelnen missionierten nicht, weil der Privatmann oder Verein kein göttlich-kirchliches Amt dafür hatte. Das strenge steife Landeskirchentum, der absolute Konservatismus des Luthertums hinderten die Mission', 784-785), (3) de religieuze crisis in Duitsland zelf die er voor zorgt dat men aan missie niet eens meer toekomt, (4) het religieuze individualisme dat afschrikt om anderen het geloof op te dringen, (5) inzichten uit de moderne Religionswissenschaft die de verhouding tussen christelijk geloof en andere religies diepgaand veranderen.
11. Vgl. Henk de Roest, *Een huis voor de ziel. Gedachten over de kerk voor binnen en buiten*. Meinema, Zoetermeer 2010, pp. 81-84.
12. Charles Taylor, *A Secular Age*, Harvard University Press, Cambridge Mass., 2007; Nederlandse vertaling: *Een seculiere tijd*, Lemniscaat, Rotterdam 2009.

Ineke Bakker

Sympathiek, maar wat nu echt?

reactie op het artikel van Tim Vreugdenhil

Tim Vreugdenhil heeft een persoonlijk en sympathiek artikel geschreven waarin zijn eigen ervaringen in studie en predikantschap duidelijk naar voren komen. Ik waardeer zijn open opstelling en bereidheid tot debat. Met veel ben ik het ook van harte eens. Om maar wat elementen te noemen:

- het belang van reflectie op missionaire vragen en het gemis van een bijdrage daaraan door veel Nederlandse theologen;
- dat juist het 'buiten' bezig zijn dwingt tot het stellen van wezenlijke vragen aan 'binnen' kan ik uit eigen ervaring bevestigen;
- dat het evangelie kritisch is ten aanzien van de Europees-christelijke beschavingsidealen, besef ik ook;
- dat het christelijk geloof niet bestaat tenzij als gemeenschap, is vooralsnog een ervaringsgegeven; wat de toekomst op dit punt betekent zullen we moeten zien, maar ik denk ook dat mensen het niet volhouden om te geloven als je dat niet in enige vorm van gemeenschap kan doen;
- dat het christelijk geloof niet bestaat tenzij als gedrag. Vooral dat laatste punt is de kern van mijn betoog en ik ben blij dat Tim dit zo onomwonden schrijft.

Dus veel waardering. Maar ik blijf ook met vragen zitten. Ondanks herhaaldelijk herlezen blijft mij onduidelijk waar hij nu precies zijn prioriteiten legt. Het is duidelijk dat het christelijk verhaal aan alles voorafgaat. Maar dan? Hoe verhoudt kerkplanting zich tot diaconaat? Hoe verhoudt 'binnen' zich tot 'buiten'? Waar is de buitenwereld en in het bijzonder waar zijn de concrete mensen in die wereld? Is er niet teveel van binnen naar buiten, in plaats van van buiten naar binnen gedacht? Is de kern van de communicatie van het evangelie niet juist dat de kerk begint bij waar de mensen zijn, bij hun noden en vragen, hun vreugden en zorgen om daar te ontdekken wat Gods heil in Jezus Christus is? Ik geef toe, deze vragen zijn gemakkelijker gesteld dan beantwoord. Ik zie dan ook uit naar een verder gesprek!